
УЖИВАННЯ АКТИВНИХ ТА ПАСИВНИХ ФОРМ ДІЄСЛІВ В УКРАЇНСЬКІЙ ФАХОВІЙ МОВІ

УДК 81'367.625(811.161.2)

Петрович Л. І.

Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова

У статті проаналізовано підходи до вживання активних та пасивних форм дієслів у фахових текстах. Виявлено доцільність вживання дієслівних моделей активного стану в українській фаховій мові.

Ключові слова: стан дієслів, пасивні конструкції, активні конструкції, зворотні дієслова, об'єкт, суб'єкт.

Українська мова має власні традиції побудови словосполучень і речень, а також самобутні усталені сполуки. У центрі будь-якого вислову стоїть дієслово. Українська мова тяжіє до зворотів з дієсловами в неозначеній формі й різних особових формах [1,100]. У сучасних наукових текстах широко вживаються синтаксичні конструкції не властиві українській мові, зокрема конструкції з дієсловом пасивного стану на –ся.

Науковий та діловий стиль української мови протягом багатьох десятиліть формувався під впливом російської мови. Запозичення російських конструкцій призвело до того, що в українських наукових і ділових текстах почали вживати синтаксичні конструкції не властиві українській народній мові. Тому зараз існують певні труднощі в керуванні дієслів, уживанні активних і пасивних конструкцій тощо.

Недоцільне використання у професійному мовленні синтаксичних моделей з пасивними дієслівними формами стає все частіше об'єктом наукових досліджень. До цієї теми зверталися провідні мовознавці Б. Антоненко-Давидович, М. Гінзбург, К. Городенська, Н. Непийвода, О. Курило та інші фахівці (Н. Бабич, О. Кочерга, О. Сербенська, Ю. Шевельов). Вони радять будувати речення природно – об'єкт повинен бути додатком, а присудок описувати дію, спрямовану на додаток. [6, 618]. У науковій статті З. Куньч

закцентовано на потребі формувати у студентів стійкі вміння і навички правильного вживання дієслівних моделей у науковому тексті.

Метою й завданням статті є сформулювати практичні рекомендації щодо вживання дієслівних синтаксичних конструкцій у діловому та фаховому мовленні, проаналізувати пріоритетність активних конструкцій дієслів, показати на прикладах відмінності синтаксичних форм слів української та російської мови.

З погляду побудови речень розрізняють три різновиди синтаксичних конструкцій [6, 615]:

активна конструкція – це конструкція, у якій присудок описує дію, спрямовану на об'єкт, що в реченні є додатком: *Банк надає кредити юридичним та фізичним особам;*

зворотна конструкція - це конструкція, у якій підмет одночасно є як суб'єктом, так і об'єктом: *готуватися до іспиту, вітер змінюється;*

Пасивна конструкція - це конструкція, у якій присудок описує дію, спрямовану на об'єкт, що в реченні є підметом: *Банком надаються кредити юридичним та фізичним особам.*

Використання синтаксичних конструкцій з дієслівними формами пасивного стану сьогодні переходить до розряду типових ознак українського науково-технічного мовлення (*якість гарантується, задачі розв'язуються, праця друкується, механізми налагоджуються тощо*). Синтаксичні одиниці такого типу з'явилися в нашій мові під впливом російського книжного мовлення, яке прихильно сприймає пасивні моделі. Пасивні моделі знеособлюють мовлення, усувають з вислову активного діяча, виставляючи в ролі підмета неживий об'єкт, що часто суперечить як граматичним, так і логічним законам української мови.

Українська літературна мова значно ближча до народної і не зазнала такого канцелярського впливу, як російська. У центрі українського вислову завжди процес, а не предмет, тому логічний наголос у фразі найчастіше падає на присудок, а не на підмет. В українському реченні виконавець дії – підмет, об'єкт дії – додаток, а присудок описує дію підмета на додаток, і його здебільшого подають дієсловом 3-ої особи однини або множини [5, 533]. Отже, активна

конструкція - це конструкція, у якій присудок описує дію, спрямовану на об'єкт, що в реченні є додатком. До наведених російських речень з пасивними конструкціями українські відповідники будуть такі:

рос.: Банком осуществляются валютные операции.

укр.: Банк здійснює валютні операції.

рос.: Все проблемы устраняются производителями.

укр.: Виробники усувають усі проблеми.

рос.: Этим стандартом устанавливаются требования к документам.

укр.: Цей стандарт установлює вимоги до документів.

рос.: Оппоненты назначаются Ученым советом.

укр.: Учена рада призначає опонентів.

Як бачимо, на відміну від російської, українська мова завжди надає перевагу активним конструкціям над пасивними: колектив виконує певні рішення, студент розв'язує цю задачу, кредит надають банки тощо.

За нормами української мови дієслова на -ся можна вживати лише як зворотні [4, 240]. Правильно буде писати в науковому тексті:

- науковці діляться досвідом (вони передають свій досвід іншим);
- розчин розширюється (сам, без участі суб'єкта);
- матеріал деформується (з роками);
- ядро атома розпадається на дві частини (десь, за певних умов);
- сила струму змінюється (з часом, за законом).

Усі подані речення - це зворотні конструкції, що описують самочинні процеси, у яких суб'єкт (підмет) одночасно є об'єктом. Викладений підхід цілком відповідає рекомендаціям О. Курило, яка зазначала, що українські дієслова на -ся здебільшого активного, а не пасивного значення [5, 535].

Отже, група зворотних дієслів є активною в українському слововживанні. Науковці в своїх текстах повинні зважати на те, що зворотні дієслова треба вживати лише для неперехідних процесів, коли [5, 533]:

- дія спрямована на самого суб'єкта: *одягатися, дивуватися;*
- дія є взаємозворотною: *лиштуватися, вітатися, обійматися;*
- дію особа виконує в своїх інтересах: *будуватися, переселятися;*

- дія називає типові ознаки самого суб'єкта: *папір рветься, скло б'ється, тканина мнеться, дріт гнеться*.

Активні моделі у текстах наукового стилю мають мати перевагу через ще одну суттєву обставину: вони у будь-якому контексті можуть зберігати стилістичну нейтральність (*він не читає, не думає, не сидить*), тоді як пасивні конструкції часто набувають певного емоційно-експресивного відтінку значення (*йому не читається, не думається, не сидиться*), що для науково-технічного мовлення є неприйнятним.

Проаналізувавши науково-технічні тексти, можна помітити зловживання пасивними конструкціями на *–ся*, у яких об'єкт, на який спрямована дія, подано у формі називного відмінка, а назви суб'єкта дії немає: *задача розв'язується, якість гарантується, документ підписується, об'єкт оцінюється, виплати здійснюються, інформація розповсюджуються*.

Відповідно до викладених вище рекомендацій, такі конструкції слід уживати правильно за наявності суб'єкта дії: *задачу розв'язує студент, якість гарантує виробник, документ підписує ректор, комісія оцінює об'єкт, виплати здійснює банк, телебачення розповсюджує інформацію*.

Отже, на сучасному етапі мовного розвитку наукової мови, потрібно усвідомити, що у синтаксичних конструкціях, зокрема дієслівних, національна специфіка мови виявляється надзвичайно виразно. Тому ми повинні подбати про усталення в науковому стилі суто українських традицій, що витворилися на народній основі, усуваючи ті складні нашарування, які з'явилися в нашій мові в результаті калькування готових сполук російського мовлення.

Однак, вживання зворотних дієслів у деяких аспектах залишається дискусійним, наприклад: *уряд звітує чи уряд звітується; я забув чи я забувся*, тому у перспективі є можливість ширше дослідити вживання пасивних конструкцій, зокрема використання форм пасивних дієприкметників замість властивих для українського синтаксису безособових форм на *-но, -то*.

Література

1. Антоненко-Давидович Б. Д. Як ми говоримо. /Б. Д Антоненко-Давидович – К. : Вид. дім"КМ Academia", 1994. – 254.
2. Бусел В. Т. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і гол. ред. В. Т. Бусел. – К. : Ірпінь : ВТФ"Перун", 2001. – 1440 с.
3. Вихованець І. Р. Граматика української мови. Синтаксис : підручник./ І. Р. Вихованець - К. : Либідь, 1993. - 368 с.
4. КуньчЗ. Вивчення особливостей вживання пасивних дієслівних конструкцій у курсі"Українська мова (за професійним спрямуванням)" // Вісник:Проблеми української термінології. – Львів : Національний університет"Львівська політехніка",2010. – № 50. – С. 239 – 245.
5. Українська ділова і фахова мова: практичний посібник на щодень / М. Д. Гінзбург, І. О Требульова, С. Д. Левіна, І. М. Корніловська. – [2-ге вид., випр. і доп.] – К. : Центр навч. літератури: фірма"Інкос", 2007. – 672 с.
6. Шевчук С. В. Українська мова за професійним спрямуванням: підручник / С. В. Шевчук, І. В. Клименко – [2-ге вид., виправ. і доповнен.] – К. : Алерта, 2011. – 696 с.

Petrovich L. I. The Use of Active and Passive Forms of Verbs in Ukrainian for Specific Purposes

The approaches towards the use of active and passive forms of verbs in speciality texts, have been analyzed in this article. The reasonability of using verb models of active voice in Ukrainian for specific purposes has been highlighted.

Key words: *verb form, passive structures, active structures, object, subject, reflective verbs.*